УДК 37.091.31-059

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1\(6\)-351-359](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-1(6)-351-359)

Ферт Ольга Григорівна доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, тел.: (098) 221-32-26, <https://orcid.org/0000-0003-2885-8597>

Голуб Руслана Ігорівна студентка IV курсу, кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, тел.: (068) 398-11-47, <https://orcid.org/0000-0002-8932-2836>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. Зростання кожної дитини є неповторним процесом у якому вона обирає свій життєвий шлях і своє становище в суспільстві. Кожна людина має право здобувати освіту, якість такої освіти не повинна відрізнятись від освіти типових людей, незалежно від стану їх здоров'я, фізичного чи інтелектуального. Але є також деякі діти з особливими потребами, яким потрібна допомога для участі у соціумі. Довгий час у суспільстві вважалося, що дітям з особливими потребами не місце в групі типових однолітків, що вони не здатні до навчання та опановування трудовими навичками. Ці діти, в основному, перебували вдома, під наглядом батьків, лікарів тощо.

В Україні через низку соціальних та економічних причин, зростає кількість дітей з особливими потребами. Проте, зміни в суспільному житті та переоцінка методів корекційного виховання свідчать про необхідність розв'язувати проблеми дітей з особливими психофізичними потребами.

Для надання соціальної допомоги дітям, які позбавлені можливості повноцінного життя через фізичні чи психічні вади насамперед необхідно змінити ставлення суспільства до дітей з особливими потребами. Через обмеження в спілкуванні, самообслуговуванні, контролі поведінки розвиток цих дітей залежить від задоволення низки специфічних потреб, це багатогранний соціально-реабілітаційний процес.

Вважаємо, що модель «співіснування» може бути реалізована в українському освітньому просторі, зберігаючи загальну та спеціальну освіту при створенні інклюзивних шкіл (інклюзивних класів).

Зміна структури спеціальної освіти та збільшення кількості дітей дошкільного та шкільного віку з цими потребами, «в тому числі» в закладах загальної дошкільної та середньої освіти, вимагає від вищих навчальних закладів (ВНЗ) перегляду та підвищення якості навчально-виховного процесу.

Тому при вирішенні конкретних завдань освітнім закладам необхідно враховувати декілька тісно пов'язаних факторів: перегляд змісту та методів навчання.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, діти з особливими потребами

Fert Olha Hryhorivna Doctor of pedagogical sciences. Professor of Special Education department, faculty of Pedagogical Education, Ivan Franko National University of Lviv, Universitetska St., 1, Lviv, 79000, tel.: (098) 221-32-26, <https://orcid.org/0000-0003-2885-8597>

Holub Ruslana Ihorivna 4th year student, Department of Primary and Preschool Education faculty of Pedagogical Education, Ivan Franko National University of Lviv, Universitetska St., 1, Lviv, 79000, tel.: (068) 398-11-47, <https://orcid.org/0000-0002-8932-2836>

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. The growth of each child is a unique process in which the child chooses his life path and position in society. Everyone has the right to education, the quality of such education should not be different from that of typical people, regardless of their state of health, physical or intellectual.

But there are also some children with special needs who need help to participate in society. For a long time, it was believed in society that children with special needs had no place in the group of typical peers, that they were not able to learn and master work skills. These children were mostly at home, under the supervision of parents, doctors and so on.

In Ukraine, due to a number of social and economic reasons, the number of children with special needs is growing. However, changes in public life and the revaluation of methods of correctional education indicate the need to address the problems of children with special psychophysical needs.

In order to provide social assistance to children who are deprived of the opportunity to live a full life due to physical or mental disabilities, it is first necessary to change society's attitude towards children with special needs and disabilities in general. Due to limitations in communication, self-care, control of behavior, the development of these children depends on meeting a number of specific needs, it is a multifaceted social rehabilitation process

We believe that the model of "coexistence" can be implemented in the Ukrainian educational space, maintaining general and special education while creating inclusive schools (inclusive classes).

Changing the structure of special education and increasing the number of preschool and school-age children with these needs, "including" in general preschool

and secondary education institutions, requires higher education institutions (HEIs) to review and improve the quality of the educational process.

Therefore, when solving specific tasks, educational institutions need to consider several closely related factors: review of the content and methods of teaching

Keywords: inclusion, inclusive education, children with special needs

Постановка проблеми. В Україні спостерігається тенденція до зростання чисельності дітей з функціональними обмеженнями унаслідок зниження рівня медичного обслуговування, росту наркоманії та алкоголізму, підвищення екологічної небезпеки.

Інклюзивна освіта в основному пов'язана з тим, що в Україні, кількість молодих людей від народження до вісімнадцяти років, які потребують корекційної освіти, неухильно збільшується. Крім збільшення кількості дітей з особливими потребами, також якісно змінюється складність порушень, виявлених у кожній дитиною. Інклюзивна освіта базується на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію людини, забезпечує рівне ставлення до всіх, але створює особливі умови для учнів з особливими потребами. Навчання учнів з особливими потребами базується на принципах виваженої педагогіки з доведеною ефективністю, і всі учні виграють від цієї педагогіки. Це показує, що різноманіття людей є природним явищем. Через обмеженість у спілкуванні, самообслуговуванні, мобільності тощо, розвиток дітей з особливими потребами значною мірою залежить від задоволення інших їхніх потреб, особливо від багатогранного процесу соціально-освітньої інтеграції та інклюзії. Виховання учнів з особливими потребами сьогодні є одним із найважливіших завдань нації. Тому в закладах освіти необхідно створити справді інклюзивне середовище, де кожен зможе відчути важливість своєї присутності. Суспільство несе відповідальність за те, щоб дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю розкрити свій потенціал на благо суспільства та як повноправних членів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні активно запроваджується закордонний досвід формування інклюзивного освітнього процесу (В. Cagran, J. Corbet, L. Florian, T. Loreman, E. Nowicki, С. Альохіна, І. Возняк та ін.); розробляються й апробуються власні наукові підходи, спрямовані на розв'язання завдання включення дитини з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивний освітній процес (Ю. Бистрова, В. Бондар, О. Боряк, Е. Данілявічутє, І. Демченко, І.Дмитрієва, В. Засенко, В. Коваленко, А. Колупаєва, І. Кузава, О.Мартинчук, С. Миронова, К. Островська, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, Н. Софій, Д.Супрун, О. Таранченко, В. Тарасун, М. Федоренко, С. Федоренко, О. Ферт, А.Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.). [2; 4; 6].

Мета статті - розкриття особливостей розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні освітні практики та системи навчання в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, зазнають певних соціальних змін для переходу на нові освітні концепції та технології. Міжнародні організації (наприклад, ЮНЕСКО, ОБСЄ та інші) рекомендують інклюзивну освіту як пріоритет у розвитку системи освіти з метою реалізації прав громадян на якісну освіту та соціальну інтеграцію. Сучасна освітня парадигма базується на ідеї створення належних умов для індивідів з різними навчальними потребами (в тому числі для осіб з різними психофізичними вадами та обдарованих людей).

Широке використання терміну «діти з особливими потребами» було започатковано Саламанкською декларацією 1994 року. Нижче наведено основне визначення «особливих потреб». Цей термін актуальний для всіх дітей і підлітків, у яких прослідковується залежність від різних фізичних або розумових недоліків або труднощів у навчанні. Багато дітей мають труднощі в навчанні, а отже – особливі освітні потреби на певних етапах шкільного навчання»[10].

Для забезпечення права цих дітей на якісну освіту міжнародною практикою є надання дітям з особливими потребами широкого спектра доступних форм навчання: індивідуальне навчання, дистанційна освіта, позаосвітня, «корекційні школи», «школи другого шансу», «вечірні школи» та «інклюзивні» форми навчання. Останнє дозволяє дітям з особливими потребами навчатися разом з однолітками, ефективно впливаючи на рівень їх соціалізації.

М. Уїлл (США) був першим, хто ввів у наукову комунікацію термін «інклюзія», який мав позицію реформувати структуру школи відповідно до потреб усіх дітей без винятку. У контексті соціальної справедливості, освіти слід розглядати як суспільне благо, і кожному необхідно надати рівні можливості для отримання цієї соціальної цінності. Адже в розвинених країнах люди вважають, що здатність виховних засобів займати важливе місце в суспільстві і є способом подолання соціальної нерівності.

Інклюзія – це процес збільшення участі всіх громадян у житті суспільства, особливо тих, хто має труднощі у фізичному розвитку. Це передбачає розробку та застосування таких специфічних рішень, щоб кожен міг рівномірно брати участь в академічному та соціальному житті.

Інклюзія – в нашому розумінні це процес включення людей із психофізіологічним розвитком в активне соціальне життя, однаково необхідний для всіх членів суспільства. Людина з особливими потребами в цій ситуації позбавлена не долі, а певного способу життя. Якщо такий вид порушення розглядати в соціальній концепції, то це може бути дуже цікавим для неї та інших. Тоді основний сенс цього процесу інклюзії можна описати так: «Тут усі дуже щасливі!».

Цікаво, що великі європейські країни – Італія, Австрія, Німеччина, Швеція – почали досліджувати, розвивати та підтримувати інклюзивну освіту

на державному рівні, завдяки потужним громадським об'єднанням, переважно з батьків, чиї діти мають інвалідність. Італія є справжнім інноватором у галузі та однією з перших країн, які запровадили інклюзивний компонент в освіті, який може здійснювати освітні реформи завдяки ініціативі організації «Демократична психіатрія».

На сьогодні спеціальна освіта в Україні має складну, розгалужену й диференційовану систему навчально-виховних (корекційних) закладів, реабілітаційних і медико-педагогічних центрів, навчально-виховних комплексів, спеціальних (корекційних) класів при середніх закладах освіти тощо. Розвиток системи спеціальної освіти спрямований на подальшу диференціацію і вдосконалення чинної мережі корекційних закладів, відкриття нових типів закладів, у яких надаватиметься комплексна допомога й підтримка дітям з особливими потребами, а також із залученням цих дітей в загальноосвітню школу» [14].

Науково-педагогічні ресурси та міжнародно-правові документи, у сучасній світовій освітній політиці пропонує кілька шляхів забезпечення освіти дітям з особливими освітніми потребами. Основні з них: інклюзія (inclusion), інтеграція (integration), мейнстрімінг (mainstreaming). У контексті розширення загальної термінології англійської мови, ця термінологічна лексика останніми роками широко використовується в Україні, але іноді має досить суперечливу відповідність.

Інклюзивну освіту сьогодні, по праву, можна вважати одним із пріоритетів національної освітньої політики України, оскільки наша країна ратифікувала Конвенції ООН про права дитини та осіб з інвалідністю [1].

В Україні інклюзивна освіта ще на стадії становлення. З 14 900 українських шкіл лише 6 258 залучені до інклюзивної освіти. Понад 56 000 учнів з особливими потребами мають можливість навчатися в загальноосвітніх навчальних закладах.

Включення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів, надання спеціалізованої корекційної допомоги та психологічного супроводу, завданням яких є моніторинг розвитку дітей, успішність навчання та розв'язання проблем адаптації серед здорових однолітків [4, С. 237].

На основі аналізу таблиці 1 станом на 2020 рік в Україні поширеність розладами психіки й поведінки серед дітей віком від 0 до 18 років складає 195495 осіб або 25.67% (на 10000 дітей). Найбільші значення цього показника становлять 7535 дітей або 45.80% у Чернігівській області, а найменші 3388 дітей 14,16% у Волинській області, в Тернопільській області цей показник становить 6 036 осіб або понад 30,26%.

Щодо захворюваності на розлади психіки й поведінки серед дітей віком від 0-18 років, то цей показник по Україні становить 37.40% або 28211 дітей, найбільші значення захворюваності цього показника спостерігаються в Запорізькій 61.70%, найменші у Закарпатській – 23,70% та 25,70 % – в Хмельницькій області .

Таблиця 1

Розлади психіки і поведінки у дітей віком від 0–18 років за 2020 рік [13]

№	Найменування	Розлади психіки та поведінки			
		Поширеність		Захворюваність	
		Абсолютне число	показник на 10 000 населення	Абсолютне число	показник на 10 000 населення
1	Україна	195 495,00	25,67	28 211,00	37,40
2	АР Крим	0,00	0,00	0,00	0,00
3	Вінницька	6 133,00	21,10	1 207,00	42,70
4	Волинська	3 388,00	14,16	710,00	29,90
5	Дніпропетровська	12 348,00	21,46	2 757,00	47,90
6	Донецька	10 138,00	33,01	1 700,00	57,50
7	Житомирська	9 252,00	38,26	908,00	38,50
8	Закарпатська	5 483,00	18,78	689,00	23,70
9	Запорізька	10 360,00	35,22	1 791,00	61,70
10	Івано-Франківська	6 935,00	24,87	872,00	31,70
11	Київська	7 680,00	23,38	1 412,00	40,00
12	Кіровоградська	4 763,00	27,93	549,00	33,40
13	Луганська	2 931,00	27,04	398,00	39,30
14	Львівська	16 170,00	33,35	1 860,00	38,50
15	Миколаївська	4 234,00	20,32	1 134,00	55,60
16	Одеська	14 502,00	31,57	1 651,00	35,20
17	Полтавська	7 772,00	33,13	990,00	42,80
18	Рівненська	6 378,00	22,92	964,00	34,90
19	Сумська	4 727,00	27,27	626,00	37,70
20	Тернопільська	6 036,00	30,26	511,00	26,30
21	Харківська	14 026,00	32,91	1 176,00	27,30
22	Херсонська	6 181,00	31,24	895,00	45,90
23	Хмельницька	6 501,00	27,25	599,00	25,70
24	Черкаська	7 117,00	35,04	788,00	40,30
25	Чернівецька	4 958,00	26,88	843,00	46,00
26	Чернігівська	7 535,00	45,80	793,00	50,30
27	м. Київ	9 943,00	18,93	2 388,00	41,90
28	м. Севастополь	0,00	0,00	0,00	0,00

Наразі залишається проблема доступності до шкіл та інших закладів освіти дітей з особливими освітніми потребами, мало закладів з архітектурною доступністю вище першого поверху. Також недостатньо уваги приділяється доступності пришкольніх територій: наявність під'їздів, паркувальних місць для осіб з особливими потребами, зокрема, для підвезення дітей на візках, обладнаних спортивних майданчиків для дітей з особливими потребами тощо. Дуже мало закладів освіти обладнано спеціальними туалетними кімнатами.

Провівши контент-аналіз сайтів львівських загальноосвітніх шкіл, було відібрано 67 закладів освіти, які мають інклюзивні класи.

Проаналізувавши дані емпіричного дослідження було отримано такі результати. У місті Львові станом на 2020 р. діє 160 закладів загальної середньої освіти, інклюзивні класи діють лише у 67 школах, тобто це 41,9% від усієї кількості. Також дані свідчать про те, що у місті Львові діє 210 інклюзивних класів в яких навчається 280 дітей.

Дані дослідження вказують на те, що 62,7% шкіл мають безбар'єрний простір, а саме оснащені усім обладнанням для дітей з особливими освітніми потребами в межах першого поверху. Для 65,7% є наявний безбар'єрний простір у фізичному розвитку, проте у 14,9% він є відсутній, а у 19,4% інформація відсутня. Мовний розвиток безбар'єрно присутній у 73,1%, натомість відсутній лише у 7,5%.

Якщо говорити про емоційний розвиток та соціальний розвиток, то тут ситуація однакова у 67,2% загальноосвітні заклади говорять про наявність безбар'єрного простору, та у 13,4% про відсутність.

Також, можна говорити що більшість закладів освіти, а саме 49 шкіл розробляють для учнів на інклюзивній формі навчання індивідуальні графіки роботи. Якщо говорити про наповненість закладів працівниками, а саме логопедами, практичними психологами та соціальними педагогами. То можна говорити про те, що соціальний педагог є в усіх школах, чого не можна сказати про логопеда який присутній лише у 40% закладів. Практичний психолог працює лише у 73% закладів загальної середньої освіти

Висновки. Розуміння реалій вітчизняної інклюзії на основі аналізу теоретико-методологічних засад глобальної освітньої інтеграції допомагає коригувати внутрішні процеси, подолати помилки та запобігти помилкам у майбутньому. Для феномена інклюзивної освіти вибір методу залежить від мети, завдань і характеру діяльності в ньому. Більшість європейських країн (як і Японія) запровадили інший режим - "Співіснування" без ігнорування ключової ідеї освітньої інтеграції [6]. Остання модель дає можливість дітям, що розвиваються, вибирати навчальні заклади, які максимально сприяють їх розвитку. Ми вважаємо, що в українському освітньому просторі можна впровадити модель «співіснування», зберігаючи загальну та спеціальну освіту, доки створюються інклюзивні школи (інклюзивні класи). Звичайно, впровадження інклюзивної освіти при збереженні загальної та спеціальної освіти ускладнене багатьма невирішеними питаннями. Зміна структури спеціальної освіти та збільшення кількості дітей дошкільного та шкільного віку з цими потребами, «в тому числі» в загальноосвітніх дошкільних та закладах та закладах середньої освіти, вимагає від закладів вищої освіти (ЗВО) перегляду та підвищення якості навчально-виховного процесу. Зберігання загальної та спеціальної освіти ускладнюється багатьма питаннями без відповіді. Крім уже зазначених, це – недостатня готовність ЗВО до підготовки фахівців, необхідних для роботи в умовах інклюзії.

Тому при вирішенні конкретних завдань навчальним закладам необхідно враховувати декілька тісно пов'язаних факторів: перегляд змісту та методів

навчання для підготовки викладачів до роботи в інклюзивних закладах з урахуванням освітньої парадигми унікальності знання та особливості потреб кожної особистості не залежно від віку, характеру чи стану здоров'я; необхідність підтримки високого рівня навчання веде до пошуку «власного стилю», який буде характеризуватися високим рівнем професіоналізму та уваги до кожної дитини.

Література:

1. Адаптована конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами. Нью-Йорк, 13 грудня 2006 р. URL: www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages
2. Данілавичюте Е. А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 287 с.
3. Декларація про права інвалідів 2006 року URL: www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_
4. Гевко І. В. Значення інноваційних технологій при здійсненні інклюзивної освіти. Педагогічний альманах: збірник Комунального вищого навчального закладу Херсонська академія неперервної освіти Херсонської обласної ради. Херсон, 2018. Випуск № 37. С. 236–240.
5. Гриневич Л.М. 4 роки впровадження інклюзії URL: <https://mon.gov.ua/ua/news>
6. Ервін Е., Кугельмас Д. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах. К.: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2000. 203 с.
7. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.91. N 876-ХІІ (876-12). Відомості Верховної Ради. 1991. № 2. С. 252–258.
8. Про охорону дитинства. Закон України від 07.03.2001. № 3109-ІІІ Відомості Верховної Ради. 2001. № 30. С. 142 – 150.
9. Про реабілітацію інвалідів в Україні. Закон України від 20.12.2005. N 3235-IV (3235-15). Відомості Верховної Ради. 2006. № 2–3. С. 36–42.
10. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами Прийнята всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість 7-10 червня Саламанка, Іспанія 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України від 19.12.2018р. № 2249-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 6–7. ст.43.
12. Про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг. Закон України від 23 травня 2017 року № 2053-VIII. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii>
13. Показники здоров'я населення та використання ресурсів охорони здоров'я в Україні за 2020 рік. Центр медичної статистики URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html> .
14. Ферт О. Формування інклюзивної освітньої політики як основний інструмент успішного залучення дітей з особливими освітніми потребами до умов загальноосвітнього середовища / О. Ферт // Вища освіта України. – 2009. – Т. 2. – С. 191–194.
15. Ферт О. Історико-соціальні засади становлення й розвитку інклюзивної освіти / О. Ферт // Вища освіта України. – 2010. – Т. I(19). – С. 524–530.

References:

1. Adaptovana konventsiiia OON shchodo osib z osoblyvymy potrebamy. [Adapted UN Convention on Persons with Special Needs] New York, December 13, 2006 Retrieved from www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages [in Ukrainian].

2. Danilavichyute, E.A. (2012). Strategies for teaching in an inclusive educational institution: a teaching manual. [Strategies for teaching in an inclusive educational institution: a teaching manual]. K.: Publishing Group "ASK". 287 pp. [in Ukrainian].
3. Deklaratsiia pro prava invalidiv 2006 roku. [Declaration on the Rights of Persons with Disabilities in 2006] Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_117 [in Ukrainian].
4. Hevko, I. V. (2018). Znachennia innovatsiinykh tekhnolohii pry zdiisnenni inkliuzyvnoi osvity. [The Importance of Innovative Technologies in the Implementation of Inclusive Education] Pedagogical Almanac: Collection of Communal Higher Educational Institutions Kherson Academy of Continuing Education, Kherson Regional Council. Kherson, No. 37. P. 236-240. [in Ukrainian].
5. Hrynevych, L.M. (2019). 4 roky vprovpdzhennia inkliuzii [4 years of improvement of inclusion] Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news> [in Ukrainian].
6. Ervin, E., Kuhelmas, D. (2000). Pidhotovka vchyteliv i vykhovateliv do roboty v inkliuzyvnykh klasakh ta hrupakh. [Training of teachers and educators for work in inclusive classes and groups]. K.: All-Ukrainian Foundation "Step by Step". 203 p. [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy. (1991). Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti invalidiv v Ukraini. [On the Fundamentals of Social Protection of Disabled Persons in Ukraine] Law of Ukraine dated March 21, 1991. N 876-XII (876-12). Information from the Verkhovna Rada. 1991. No. 2. S. 252–258. [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy. (2001). Pro okhoronu dytynstva. [On the Protection of Childhood] the Law of Ukraine dated March 7, 2001. No. 3109-III Information from the Verkhovna Rada. 2001. No. 30. p. 142-150. [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy. (2006). Pro reabilitatsiiu invalidiv v Ukraini [On the Rehabilitation of Disabled Persons in Ukraine] the Law of Ukraine dated 20.12.2005. N 3235-IV (3235-15). Information from the Verkhovna Rada. 2006. Number 2–3. P. 36–42. [in Ukrainian].
10. Salamanska deklaratsiia ta ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy potrenbamy Pryiniata vsesvitnoiu konferentsiieiu shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. [Salamanca Declaration and Action for the Education of Individuals with Special Needs Adopted by the World Conference on Education for People with Special Educational Needs: Access and Quality]. June 7-10, Salamanca, Spain 1994. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy. (2018). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy [On amendments to certain legislative acts of Ukraine]. Law of Ukraine dated 19.12.2018. No. 2249-VIII. Information from the Verkhovna Rada. 2018. No. 6-7. p. 43. [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy. (2018). Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro osvitu" shchodo osoblyvostei dostupu osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy do osvitnikh posluh. [On Amendments to the Law of Ukraine "On Education" regarding the peculiarities of access of persons with special educational needs to educational services]. Law of Ukraine dated May 23, 2017, No. 2053-VIII. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii> [in Ukrainian].
13. Tsentr medychnoyi statystyky.(2018). Pokaznyky zdorov"ya naselennya ta vykorystannya resursiv okhorony zdorov"ya v Ukrayini za 2017 rik. [Indicators of health of the population and use of health care resources in Ukraine for 2017]. Center for Medical Statistics Retrieved from <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html> [in Ukrainian].
14. Fert O. Formation of inclusive educational policy as the main tool successful involvement of children with special educational needs in the conditions of general education environment / O. Fert // Higher education of Ukraine. - 2009. - V. 2. - P. 191–194. [in Ukrainian].
15. Fert O. Historical and social principles of formation and development of inclusive education / O. Firth // Higher Education of Ukraine. - 2010. - T. I (19). - P. 524–530. [in Ukrainian].